

Η απάντηση θα έπρεπε ίσως να αναζητηθεί σε μια επανατοποθέτηση του ζητήματος που να επιχειρεί να διαγνώσει την ελληνική εθνική ταυτότητα ως «πολιτισμικό μόρφωμα», δηλαδή ως συγκεκριμένο συνδυασμό συμβόλων και κοινωνικών σχέσεων μέσα από το οποίο διαπλέκονται τα διάφορα επίπεδα της ταυτότητας, και σε ένα δεύτερο επίπεδο ως «συμβολική δομή» που οργανώνει με συγκεκριμένο τρόπο τη δράση³⁷. Το εγχείρημα ξεπερνά τις προθέσεις αυτού του κειμένου. Ωστόσο κάποια στοιχεία μπορούν να μνημονευθούν.

Θα μπορούσε κανείς να ξεκινήσει παρακολουθώντας τις ιστορικές μεταμορφώσεις της ρομαντικής αντίληψης για το έθνος και τη διαμόρφωση μιας ρητορικής για την ελληνική εθνική ταυτότητα που δίνει έμφαση στη χαμένη αιγλή του παρελθόντος και στην εθνική αποστολή στο παρόν και το μέλλον. Η δόμηση αυτής της ρητορικής κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα έχει απασχολήσει επανειλημμένα την ελληνική ιστοριογραφία³⁸: συνέβαλε στη διαμόρφωση μιας εθνικής ταυτότητας ευάλωτης και αμφίσημης. Θα μπορούσε να συνεχίσει ανιχνεύοντας πώς οι αναπαραστάσεις του ελληνικού εθνικού εαυτού ως απειλούμενου και ανυπεράσπιστου και ταυτόχρονα προικισμένου με ένα ένδοξο και ηρωικό παρελθόν, τις οποίες αναδεικνύει η ανάλυση των λόγων που παράγουν τα σχολικά βιβλία και οι δάσκαλοι, έχουν συγκροτηθεί και κρυσταλλωθεί βαθμιαία μέσα στο χρόνο κατά τη διάρκεια της καθιέρωσης του εθνικού σχολικού συστήματος και της διαμόρφωσης μιας εθνοκεντρικής υπηρετικής ιστοριογραφίας. Οι αναπαραστάσεις αυτές αναφέρονται σε μια εθνική ταυτότητα που τα συστατικά της στοιχεία είναι η ιστορία, η φύση και ο πολιτισμός, τα οποία στο σχολείο αντιστοιχούν στα γνωστικά αντικείμενα της ιστορίας, της γεωγραφίας και της γλώσσας. Λείπει ακόμη η έρευνα σε μεγαλύτερο βάθος αναφορικά με την ιστορική διαμόρφωση αυτής της εθνικής ταυτότητας μέσα από τη συγκρότηση της εθνικής ιστοριογρα-

36. Για το πώς οι σύγχρονοι Έλληνες εξηγούν γιατί είναι «ατελείς Ευρωπαίοι», βλ. Herzfeld 1995.

37. Για την έννοια της «συμβολικής δομής», βλ. Geertz 1973· για την ταυτότητα ως «πολιτισμικό μόρφωμα», βλ. Παπαταξιάρχης 1990, 335.

38. Βλ. Δημαράς 1985 και Δημαράς 1986· επίσης Σκοπετέα 1988, Kitromilides 1990, Βελουδής 1982. Για την αντίστοιχη συζήτηση στη Ρωσία τον 19ο αιώνα ως προς το ρόλο της ως φορέα του «ευρωπαϊκού διαφωτισμού» στην «ανατολή», βλ. Bassin 1994.

φίας στο παρελθόν και την εξέλιξή της στο παρόν, τη συσχέτισή της με τις διακυμάνσεις του γλωσσικού ζητήματος και την ιδεολογική κατασκευή του «εθνικού χώρου», κυριολεκτικού και μεταφορικού³⁹. Λείπει δηλαδή η διερεύνηση για τις σχέσεις ανάμεσα στις αναπαραστάσεις της εθνικής ταυτότητας που κατασκευάζονται ιστορικά μέσα και έξω από το σχολείο και η οποία θα μπορούσε επίσης να εντοπίσει την προέλευση των κεντρικών ιδεολογικών της παραδοχών στην ευρωπαϊκή ιστορία των ιδεών του 19ου αιώνα, μέσα από το χειρισμό εννοιών όπως «έθνος», «πρόοδος», «Ευρώπη», «ιστορία»⁴⁰.

Τα παραπάνω μας υπαγορεύουν να δούμε το ζήτημα των αναπαραστάσεων με νέο σύγχρονο περιεχόμενο. Καταρχάς υποδηλώνουν την αδιαμφισβήτητη ισχύ τους: τα πορίσματα της ανάλυσης μας προτρέπουν να δεχτούμε ότι οι αναπαραστάσεις του εθνικού «εαυτού» και των εθνικών «άλλων» δεν αποτελούν κάποιου είδους αλλοιωμένη πρόσληψη μιας εξωτερικής πραγματικότητας, που αρκεί απλώς να αποκατασταθεί· αντίθετα, συνιστούν συμβολικές δομές που παράγονται μέσα σε έναν συγκεκριμένο κοινωνικό κόσμο και ως τέτοιες συνθέτουν εξ ολοκλήρου την ίδια την πραγματικότητα. Η κοινωνιολογική ανάλυση του πεδίου παραγωγής του θεσμοθετημένου «μηνύματος» δείχνει ότι η εθνική ταυτότητα κατασκευάζεται ως δεδομένη μέσα από το λόγο, του «εθνικού» σχολείου και των συντελεστών του εδώ, της

39. Για το γλωσσικό ζήτημα, βλ. Frangoudaki 1992 και Λιάκος 1996.

40. Η έρευνα έχει επικεντρωθεί ως τώρα κυρίως στον 19ο αιώνα. Για την ιστορία και τη γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία του 19ου αιώνα, βλ. Coulouris 1991· και για την ιστορία στο ελληνικό σχολείο το Μεσοπόλεμο, Ventouras 1991. Για τη διαμόρφωση της ελληνικής «εθνικής λογοτεχνίας», βλ. Αποστολίδου 1995. Για την εθνική ιστοριογραφία, βλ. παραπάνω, σημ. 11. Για τη λαογραφία ως ταυτόχρονα αποδεικτικό στοιχείο και ανακατασκευή της παράδοσης, βλ. Κυριακίδου-Νέστορος 1978. Για μια ανθρωπολογική ερμηνεία των χαρακτηριστικών της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, που ορίζεται ως «η επώδυνη και παρατεταμένη εσωτερίκευση των Ελλήνων του πρακτικού ανατολισμού», δηλαδή του «διαφωτιστικού ελληνισμού», βλ. Herzfeld 1995, 1987 και 1982. Για ένα παράδειγμα που διερευνά τις ιδιαιτερότητες της γαλλικής εθνικής ταυτότητας και την ιστορική συγκρότησή της όπως αποτυπώνεται στο σχολείο, βλ. Prost 1994. Για την τάση να διαβάζεται ο «εαυτός» μέσα από το βλέμμα του ισχυρού «άλλου», όπως προκύπτει από την εσωτερίκευση ενός ευρωπαϊκής προέλευσης λόγου για τα φύλα που αναπτύσσεται τον 19ο αιώνα και αναγορεύεται από τη σύγχρονη ελληνική εθνογραφία σε πολιτισμική ιδιαιτερότητα των Ελλήνων, βλ. Bakalaki 1994.

